

رهبری و ایدئولوژی دو بال پرواز انقلاب

۱۰ بهمن ۱۴۰۰ ساعت ۱۶:۱۷

ایدئولوژی انقلاب اسلامی، متأثر از اسلام و آموزه‌های آن بود. اما عامل اصلی مورد توجه قرار گرفتن اسلام، دو عامل رهبری و نیز حذف شعائر اسلامی توسط حکومت پهلوی بود. امام با تأکید بر اسلام راه‌حل بسیاری از مشکلات آن روز ایرانیان را تمسک به اسلام معرفی کرد و این موضوع گذشته از آنکه جنبش‌های اسلامی را تقویت کرد، موج تازه‌ای از اسلام‌گرایی را به وجود آورد.

موضوع ایدئولوژی و ارتباط آن با انقلاب‌ها یکی از مباحث مهم در نظریه‌های تحلیلگران انقلاب اسلامی است. اهمیت این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که برخی از تحلیلگران با نادیده انگاشتن و یا انکار نقش ایدئولوژی در انقلاب‌ها، به سایر مؤلفه‌های دخیل در انقلاب تأکید می‌کنند. این در حالیست که در بسیاری از انقلاب‌ها از جمله در انقلاب اسلامی ایران شاهد تأثیر بسزای ایدئولوژی در بسیج مردم و انقلاب هستیم. نقش ایدئولوژی در انقلاب اسلامی ایران موضوعی است که علیرغم آنکه از زوایای گوناگونی بررسی شده است؛ اما هنوز هم برای بسیاری از تحلیلگران قابل توجه است. با توجه به این مقدمه در ادامه به بررسی نقش ایدئولوژی بر انقلاب اسلامی پرداخته می‌شود.

ایدئولوژی چیست و چه ارتباطی به انقلاب دارد؟

از ایدئولوژی تعاریف مختلفی ارائه شده است، اما در تعریفی مشترک از آن به عنوان مجموعه باورهای سیاسی و اجتماعی یاد شده است که می‌تواند بر افراد، گروه‌ها و یا سیستم‌های سیاسی و اجتماعی مؤثر باشد. بر این اساس ایدئولوژی دارای کارکردهای متفاوتی بوده و به دلیل ماهیت و اهمیتش برای جامعه کارویژه‌های بسیار پرثمری در سازمان جامعه دارد. از جمله کارکردهایی که می‌توان به آن اشاره کرد این است که «ایدئولوژی یک فرمول امری فراهم می‌کند... ایدئولوژی راهنمای عمل و داوری فردی است... ایدئولوژی به مثابه ابزار مدیریت تضاد و ایجاد یکپارچگی در جامعه به کار می‌رود... و اینکه برای اغلب افراد و گروه‌ها جانبداری از یک ایدئولوژی به مثابه ابزار هویت است...»^۱ در مباحث جامعه‌شناسی از ایدئولوژی، یکی از مباحث مورد بررسی و تأکید جامعه‌شناسان، موضوع انقلاب و ارتباط آن با ایدئولوژی است. در این رابطه دیدگاه جامعه‌شناسان بر سه رویکرد متفاوت قرار گرفته است.

دیدگاه اول با نفی نقش رهبر، معتقد است که عوامل اصلی در ایجاد انقلاب عواملی مانند باورها، ایدئولوژی و... است. دیدگاه دوم با نفی تأثیر ایدئولوژی، عامل اصلی انقلاب را رهبری و افراد می‌داند و دیدگاه سوم سعی دارد نقش شرایط انقلابی و رهبری را در جای خود قرار دهد. اریک آلهافر در رابطه با دیدگاه سوم می‌نویسد: «هر چند که نقش رهبری را در جهش یک جنبش انبوه مردم

با اهمیت بدانیم، تردیدی آلیست که رهبر نمی‌تواند اوضاعی را به وجود آورد که خیزش جنبش ممکن شود. او آلمی‌تواند به مدد جادو از هیچ، یک جنبش بسازد. باید رغبتی به دنباله‌روی و اطاعت و آثارضایتی گسترده‌ای نسبت به وضع موجود وجود داشته باشد، تا جنبش و رهبری چهره آبنمایند. تا زمانی که اوضاع کاملاً آماده نشود، رهبر احتمالی هر چند با استعداد و رسالت آلمقدس، هر اندازه پرتوان که باشد، لاجرم بدون پیرو باقی خواهد ماند.»^۲ مطابق با این سه دیدگاه، می‌توان انقلاب اسلامی ایران را در جایگاه سوم این رویکرد قرار داد.

انقلاب اسلامی و ایدئولوژی

ایدئولوژی انقلاب اسلامی، متأثر از اسلام و آموزه‌های آن بود. اما عامل اصلی مورد توجه قرار گرفتن اسلام، دو عامل رهبری و نیز حذف شعائر اسلامی توسط حکومت پهلوی بود. امام با تأکید بر اسلام راه‌حل بسیاری از مشکلات آن روز ایرانیان را تمسک به اسلام معرفی کرد و این موضوع گذشته از آنکه جنبش‌های اسلامی را تقویت کرد، موج تازه‌ای از اسلام‌گرایی را به وجود آورد. در واقع «قرائت امام از اسلام شیعی (حداقل در پاره‌ای از وجوه) چهره‌ای ایدئولوژیک بدان بخشید که تمامی دقایق و عناصر آرمانی، انسانی و انقلابی سایر ایدئولوژی‌های سیاسی- اجتماعی مدرن و رهایی بخش را در خود انعکاس می‌داد. در این ایدئولوژی انقلابی، اسلام مکتبی توحیدی معرفی می‌گردید که غنای مفهومی، محتوایی آن، تمامی زوایا و زمینه‌های زندگی انسان و شئون فردی، اجتماعی، مادی و معنوی او را در برمی‌گرفت.»^۳ بنابراین می‌توان رهبری امام را عامل مهمی در تقویت ایدئولوژی اسلام‌گرایی دانست. گرچه بدون تمسک به اسلام نمی‌توان تصور کرد مبارزات انقلاب اسلامی به نقطه نهائی خود برسد، اما می‌توان گفت اگر رهبری و شخصیت کاریزمای امام نیز نبود، شاید بهره جستن از ایدئولوژی اسلام از سوی افراد دیگر راه به جایی نمی‌برد. به عبارتی بهتر، رهبری امام و ایدئولوژی اسلام دو بال پرواز جریان انقلاب به سرمقصد نهایی بودند.

حذف آموزه‌های اسلام در حکومت پهلوی و احیای آن

حکومت پهلوی از همان آغاز به مبارزه با اسلام و آموزه‌های آن پرداخت. چنانچه رضاشاه به بهانه مدرنیزاسیون، موقعیت و جایگاه گروه‌های مذهبی را با چالش مواجه ساخت و «اهمیت شرع اسلام را در زندگی اجتماعی کاهش داد.»^۴ محمدرضا پهلوی نیز با ادامه راه پدرش، تلاش نمود تا عرصه را بر گروه‌های مذهبی تنگ و محدود نماید. تا جایی که به گفته فرد هالیدی، «چیزی که به نحو شگفتی در ایدئولوژی رسمی غایب است، هرگونه تأکید قابل توجهی بر اسلام است جنبش ملی اواخر قرن نوزدهم صراحتاً محتوای اسلامی داشت و از جانب علماء رهبری می‌شد، اما در قرن بیستم گروه‌هایی که سیاست آشکار اسلامی داشته‌اند آن اهمیت را نیافته‌اند و هر دو شاه پهلوی با عرفی کردن کار آموزش و قضا با رهبران مذهبی درگیر شده‌اند.»^۵ تضعیف جایگاه اسلام و گروه‌های مذهبی از سوی حکومت پهلوی در حالی صورت گرفت که اسلام دین رسمی مردم بوده و دین اکثریت جامعه را اسلام تشکیل می‌داد. البته محمدرضا شاه گاه با استفاده ابزاری از اسلام تلاش می‌کرد از آن به نفع خود استفاده نماید، به عنوان نمونه در طی جنگ تبلیغاتی بین دو کشور ایران و عراق در اوائل دهه ۱۹۷۰ «سیاست رژیم این بود که دولت عراق را با یزید، حاکمی که در قرن هفتم امام حسین از بنیانگذاران تشیع را کشت، همسنگ کند، وجه مشخصه این نوع استفاده از اسلام این است که بازتاب ستیزی در درون اسلام و بخشی از ایدئولوژی ضدعرب ایران است.»^۶ با این حال اقدامات نمایشی شاه نه تنها تأثیری بر جلب اعتماد گروه‌های مذهبی نداشت، بلکه باعث شد تا اسلام به عنوان ایدئولوژی رسمی مبارزین که از سوی

سخن نهایی

اگر گفته شود تا پیش از پیروزی انقلاب ایران، نقش ایدئولوژی در انقلاب‌ها نادیده گرفته می‌شد، سخن گزافی نگفته‌ایم. بسیاری از تحلیلگران با به کار بردن این تعبیر که انقلاب‌ها خود به خود شکل می‌گیرند، نقش عوامل انسانی و ایدئولوژی را نادیده می‌گرفتند. اما بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، با تجدیدنظر در نظریات خود، به بررسی نقش و اهمیت ایدئولوژی در انقلاب‌ها پرداختند. انقلاب اسلامی ایران، انقلابی با ایدئولوژی برخاسته از آموزه‌های دینی و تاریخی مردم بود. این ایدئولوژی چیزی نبود جز اسلام که توسط امام به جریان قالب انقلاب تبدیل شد.

فهرست منابع

۱. عبدالرحمان عالم، بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۳، ص ۸۷.
۲. گروه نویسندگان، ایدئولوژی، رهبری و فرآیند انقلاب اسلامی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله)، چاپ دوم، ۱۳۸۵، ص ۲۱۹.
۳. حمیدرضا اخوان فرد، "ایدئولوژی انقلابی امام خمینی احیای تشیع"، نشریه علمی- پژوهشی قبسات، شماره ۲۲، (۱۳۸۰)، ص ۵۱.
۴. حسین بشیریه، موانع توسعه سیاسی در ایران، تهران، گام نو، چاپ پنجم، ۱۳۸۴، ص ۷۲.
۵. فرد هالیدی، ایران، دیکتاتوری و توسعه، ترجمه محسن یلفانی و علی طلوع، تهران، انتشارات علم، ۱۳۵۸، صص ۵۷-۵۸.
۶. همانجا.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۴۸۱۷۷/انقلاب-پرواز-بال-دو-ایدئولوژی-رهبری>